

UDK: 325.274 (497.5=947.11) »1944«  
Izvorni znanstveni članak  
Primljeno: 15. 6. 1995.

## Istjerivanje Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ  
Filozofski fakultet, Zagreb, Republika Hrvatska

Pozitivističko pisanje povijesti antifašističke borbe u Hrvatskoj ostavilo je niz neistraženih tema. Među takove teme treba ubrojiti i odnos partizana prema Mađarima nastanjenima u okolici Bjelovara. Od nekoć vrlo brojne narodnosne manjine danas je Mađara na tom prostoru ostalo vrlo malo, a ovaj rad govori što se je dogodilo 1944., t.j. kako su komunisti-partizani »oslobadali« Mađare njihovih imanja i kako su ih prisilno mobilizirali.

### 1.

Odlazak i istjerivanje Nijemaca iz hrvatskih prostora ušlo je u našu historiografiju kao tema zahvaljujući pisanju Vladimira Geigera, ali i brojnim »zavičajnim knjigama« Podunavskih Nijemaca. Od 1993. je poznata i partizanska likvidacija 40.000 Mađara u Bačkoj, kao neke vrste osveta na postupke prema Srbima 1941. godine, kada je Srbima koji su doseljeni tijekom provođenja agrarne reforme između dva rata oduzeta zemlja, a nešto više od tri tisuće ih je i ubijeno u području Novog Sada, Čuruga i Bečeja<sup>1</sup>. No posve je nepoznato da su desetkovani i Mađari zapadno od Virovitice da su oni gotovo nestali s naših prostora kao i Nijemci, te da su se održali samo najprilagodljiviji, odnosno oni koji su se fizički priključili narodnooslobodilačkoj vojsci, odnosno oni koji su imali sreću da su bili izvan kategorija koje su zanimale partizane. Provođenje čišćenja u dužem vremenskom razdoblju dovelo je do poraznih činjenica, tj. da je mađarske narodnosne manjine do danas iz ovih prostora gotovo nestalo. Iz Baranje i istočne Slavonije prognano je oko 9.000 Mađara od 1944. godine do danas od ukupno 13.000 Mađara na spomenutim područjima.<sup>2</sup> Zanimljivo je da mađarski prognanici iz ovog dijela Hrvatske nisu pisali svoja sjećanja o tragičnim zbivanjima 1944. i 1945. godine, te da su se

<sup>1</sup> Cseres Tibor, *Krvna osveta u Bačkoj*. Izd. AG Matoš, Zagreb, 1993. Ova je knjiga prijevod s mađarskog originala objavljenog 1991. u Budimpešti pod naslovom »Verbosszu Bacsiban magveto koenyvkiado.«

<sup>2</sup> *Večernji list*, 11. II. 1995. – M. Prišćan, Prognano 9.000 Mađara.

nakon napuštanja Hrvatske nečujno opet stopili sa svojim matičnim narodom, upravo kao i poslije Prvoga svjetskog rata kada je otišlo mnogo Mađara s hrvatskih prostora, te da ni mađarske vlasti nisu potezale to pitanje smatrajući da je bolje u to ne dirati. Razlog tome treba tražiti i u isključivo seljačkoj strukturi prognanika, koji su, ostavši 1918. bez svojih škola, napuštali naše prostore gotovo nepismeni s narodnosnom ali ne i književnom tradicijom. Istražujući antifašistički pokret u Podravini naišla sam na nekoliko dokumenata koji pokazuju da je i više desetaka mađarskih obitelji pretrpjelo sudbinu Nijemaca, pa ovaj rad posvećujem toj temi. Godine 1910. bilo je samo na bjelovarskom području 9.019 Mađara, i to u bjelovarskom kotaru 4.374, grubišnopoljskom 2.851, garešničkom 2.263, đurđevačkom 1.272 i čazmanskome 259 Mađara. Samo u Velikoj Pisanici bilo je 1900. godine 753 Mađara ili 22,6% stanovništva, a 1910. je njihov broj uvećan na 833 i bilo ih je 25,7% cjelokupnog pučanstva.<sup>3</sup>

Za kasnije razdoblje nemamo podatke, jer vjeroispovijest nije siguran pokazatelj narodnosti, ali je njihov broj strahovito smanjen, osobito u području Garešnice, Đurđevca i Grubišnog Polja, gdje su presijom poslije Prvoga svjetskog rata prisiljavani na odlazak iz socijalnopolitičkih i gospodarskih razloga.<sup>4</sup> Godine 1948. ima ih u cijeloj Hrvatskoj 51.399, a 1991. godine samo 22.355.<sup>5</sup> Najviše Mađara ostalo je poslije Drugoga svjetskog rata u Baranji, gdje su oni bili dosta kompaktni, te na području oko Osijeka. Na bjelovarskom području nastavilo se njihovo smanjivanje, pa ih je 1971. bilo 1.282, 1981. godine 836, a 1991. svega 615.<sup>6</sup> U 1991. je u bjelovarskom kotaru bilo je više od 30 Mađara samo u Babincu (33), Bedeniku (117), Bjelovaru (118), Lasovcu (47) i Velikoj Pisanici (174). U drugim mjestima njihov broj je tako mali da oni ne mogu njegovati ni jezik ni narodnost, ni narodne običaje. U 1991. Mađari su najbrojniji na području gradova Zagreb (1.208) i Osijek (3.056), ali se je i tamo njihov broj od 1971. smanjio za nešto više od dvije tisuće.<sup>7</sup> Iz sela, gdje su seoski domovi bili najjači čuvari narodnosti Mađari su morali krenuti u gradove, gdje su se trebali utopiti u prolethersko-gradanskoj masi.

<sup>3</sup> Josip Lakatoš, *Narodna statistika*. 2. izd., Zagreb, 1914., 42.

<sup>4</sup> Mađari nisu imali na izborima 28. X. 1920. izbornu pravo. Isto tako nisu imali pravo na dobitak zemlje u procesu agrarne reforme, osim onih koji su prešli na pravoslavnu vjeru. Nisu imali ni mnoga druga prava koja su proizlazila iz toga što nisu imali nikakovu ulogu u organima vlasti, pa su stalno bili pod presijom. Kako su postupale jugoslavenske vlasti s Mađarima u Baranji pokazat će samo na jednom primjeru. Na osnovu Trianonskog ugovora iz pečujskih rudnika stizali su u Kraljevinu SHS vagoni i vagoni ugljena. Kada je došlo do insultacije konzula SHS u Pečuhu jugoslavenski oružnici su 8. srpnja 1922. iskoristili priliku i dotjerali u Pelmonoštor oko 60 mađarskih obitelji, među kojima je bio i učitelj Csepan iz Bilja, liječnik iz Darde i četiri mađarska evangelička svećenika, utovarili ih u vagone i potjerali u Mađarsku. (*Hrvatski list*, 153., 11. VII. 1922.) A takvih je primjera mnogo, i oni raspoređeni na duži rok pokazuju da je etničko čišćenje započelo davno prije Drugoga svjetskog rata o čemu bi također trebalo mnogo više pisati.

<sup>5</sup> *Popis stanovništva 1991. Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, Izd. Republičkog zavoda za statistiku, Dokumentacija br. 881, Zagreb, 1992.

<sup>6</sup> Isto, str. 16.

<sup>7</sup> Isto, str. 52–54, 14 i 28.

## 2.

U proljeće 1944. partizani-komunisti započeli su intenzivnu mobilizaciju želeći tako steći ne samo kontrolu već i punu vlast nad Mađarima na našim prostorima i osigurati si njihovu fizičku i materijalnu suradnju. Ovaj je postupak dobio na težini u proljeće i u ljeto 1944., kada se je intenzivirala borba za sjetvu i žetvu.<sup>8</sup> Međutim Mađari su se ponašali u svojim selima kao da ih se ništa ne tiče, nastojeći preživjeti ova »nepitoma« vremena, udovoljavajući svakoj vojsci prema mogućnostima, ali odbijajući masovnu mobilizaciju i ulazak u bataljun »Šandor Pötefi«.<sup>9</sup>

Borba Bilogorskog odreda i mađarskog bataljuna »Šandor Pötefi« s Nijemcima iz Pisanice u Bedeniku bila je od Mađara protumačena kao namjerno suprotstavljanje jedne nacionalnosti drugoj, i to je imalo protivan učinak od očekivanoga, pa je od četrdeset mobiliziranih Mađara u selima Bedeniku, Lasovcu, Pupelici odmah nešto pobjeglo, iako je bataljun digao u zrak most na pruzi Bjelovar – Garešnica kod Severina.<sup>10</sup> Stoga se ovi nacionalni bataljuni, izuzev dva srpska koja su djelovala na ovom području, moraju koristiti veoma oprezno, a kasnije se i raspuštaju, a borci ulaze u obične jedinice.

Mobilizacija u ove nacionalne bataljune provodila se je više ili manje ipak prisilno. Iz Pisanice su u srpnju 1944. istjerane 23 njemačke obitelji koje su imale sinove u njemačkoj vojsci, a koje su htjele ostati neutralne.<sup>11</sup> Do kraja rata Pisanica je potpuno »očišćena« od pučanstva njemačke nacionalnosti bilo istjerivanjem od strane partizana, ili nalogom njemačkih vlasti koje su odredile zbog ugroženosti Nijemaca postupno iseljavanje u Njemačku, pa je u nedalekom selu Rastovcu bilo teških scena, jer su se njemačke obitelji odupirale selenju, pristajući na iseljavanje tek onda kada ih je njemački oficir zaplašio prijetnjama.<sup>12</sup> Odlazak se forsirao s obje strane. Na sastanku Okružnoga komiteta KPH Bjelovar 21. prosinca 1944. zaključeno je da u skladu s odlukom Nacionalnoga komiteta oslobođenja Jugoslavije, treba iseliti sve njemačke obitelji u bjelovarskom okrugu koje nemaju nikoga u partizanima, a tih dakako nije moglo biti mnogo.<sup>13</sup>

Posve je drukčije bilo s Mađarima. Nijemci 18. ožujka 1944. preuzimaju u Mađarskoj vlast kako bi spriječili neutralizaciju Mađarske, a ta okupacija Mađarske, dakako, da ima odraz i na položaj Mađara u našim krajevima. To su odmah osjetili naši partizani, pa Grga Jankez, koji je stekao iskustvo u špa-

<sup>8</sup> Isto su postupali prema Nijemcima, pa je od Čeha i Slovaka formirana brigada »Jan Žižka«, od njemačke narodnosti i njemačkih zarobljenika formirana je četa »Ernst Thaelmann«, a od Mađara brigada »Šandor Pötefi«. (Slavica Hrečkovski, Njemačka četa »Ernst Thaelmann« u jedinicama NOV i POJ u Slavoniji, *Zbornik centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, 20, 1984., 331–350.)

<sup>9</sup> Arhiv Instituta za suvremenu povijest (dalje: AISP), fond Komunističke partije (dalje: KP), 96/4438–25.IV.1944.)

<sup>10</sup> Isto, 96/4461–10.V.1944. i 97/4461–12.V.1944.

<sup>11</sup> Isto, 99/4510–5.VII.1944.

<sup>12</sup> Isto, 97/4476–25.V.1944. i 97/4479–1.VI.1944.

<sup>13</sup> Isto, 100/4698–21.XII.1944.

njolskome građanskom ratu, izvještava da treba posebnu pozornost posvetiti Mađarima u okolici Bjelovara, i na sjednici Okružnoga komiteta KPH za Bjelovar 24. ožujka 1944. godine čak tri člana bila su zadužena za propagandni rad među Mađarima: Zvonko Ivanković Vonta, Ivica Kranželić i Šaban Norbert Veber.<sup>14</sup> Nezadrživo, iako postupno spuštanje ruske Crvene armije na Dunav u drugoj polovici godine, zaposjednuće Rumunjske i Vlaške 30. kolovoza 1944. godine, kao i oslobađanje Beograda i otvaranje dugotrajne srijemske fronte, čije su se granice sve više pomicala na zapad, odražavali su se posredno i na naše krajeve, čineći sukobljene strane sve nervoznijima, sve nepredvidljivijima, utoliko više što je ulazak u sela značio i borbu za hranu do koje je trebalo doći milom ili silom. Izolirane skupine mađarskih seljaka u Hrvatskoj ostale su bez ikakvih veza s matičnom zemljom same i slabe, izložene svima i svakome. Iako broj Mađara na području bjelovarskog okruga nije bio velik, oni su gotovo svi bili dobro stojeći seljaci s jakom materijalnom bazom, i kao takovi zainteresirani za ta svoja dobra jer su ona bila izvor njihove egzistencije, pa su bili istodobno spremni da budu lojalni svakoj vlasti i vojnoj sili uz uvjet da ih se ne dira.

### 3.

Polovicom 1944. bjelovarsko-podravsko područje postalo je pravi pakao. Zbog žetve učestale su i crnolegijske (Bobanove) i ustaške i domobranske i njemačke (čerkeske, kozačke), a dakako i partizanske akcije. Svi su trebali hranu, jer treća godina rata opustošila je velika, nekoć žitorodna područja Slavonije, Podunavlje je već ispalo iz kombinacije za opskrbu, pa je stoga i žito malih posjeda gusto naseljene Podravine i bjelovarskog područja, gdje su seljaci uz najveće žrtve nastojali zasijati, a onda i požneti žito kako bi preživjeli, postajali sve zanimljiviji svakoj vojsci. Svakog je dana bilo upada domobranske vojske iz uporišta u sela, a, s druge strane, i partizani su se spuštali s pošumljenih bregova, pripremajući zasjede neprijatelju. Pored toga, tu se sada javlja i novi element »bijela garda, zaštitari«, seljaci koji nisu htjeli pristati ni uz koju stranu, te koji su uglavnom bili bivši članovi Mačekove Hrvatske seljačke stranke. Oni su se i ponašali po uputama Vladka Mačeka, pripravnici na čekanje, neskloni vojačenju, ali, kada su se osjetili ugroženi zbog pretjeranog oduzimanja stoke i žita, uzeli su puške i počeli braniti svoje domove, ugrožavajući time ciljeve svih vojski. Kako bi suzbili tu neutralnost koja se pokazivala sve opasnijim ponašanjem u antifašističkoj borbi, partizani su osnovali specijalni jedinicu »za zaštitu naroda« u koju su ušli najbolji skojevci i komunisti, oni koji su se znali boriti oružjem ali i riječju, uvjeravanjem naroda u stvaranje jedne nove Jugoslavije, zasnovane na ravnopravnosti svih naroda, pozivajući se pri tome na odluke AVNOJ-a i u prvom redu ZAVNOH-a.

Smatrajući da ih se ne tiče rat koji nije njihov, Mađari su posluživali sve koji su zakucali na njihova vrata, dakako, količinama hrane koje su oni bili spremni dati, odupirajući se svakom davanju podvoza ili vojačenju za bilo koju stranu. Pri jednom takvom upadu 11. kolovoza fašisti iz Bjelovara zaklali su u

<sup>14</sup> Isto, 96/4406–24.III.1944.

Severinu Imbru Boršoša, starog 24 godine, a u Orovcu (općina Severin) Stjepana Boršoša, starog 47 godina, zbog skrivanja zaliha hrane.<sup>15</sup> Bio je to udarac s jedne strane. Mađari su se, međutim, odupirali da uđu i u partizansku Jedinствену narodnooslobodilačku frontu, koju su komunisti osnovali na antifašističkoj osnovi. Kako bi ih privukli na svoju stranu i razbili neutralno ponašanje, partizani su tražili da se svi mladići iz mađarskih obitelji u selima Bedenik, Babinac i Velika Pisanica mobiliziraju, jer da će na bjelovarskom području moći ostati samo oni koji su dali mladiće u partizanske jedinice, a ostali da će biti protjerani.

#### 4.

Ne htijući se mobilizirati mnogi su Mađari podnijeli molbe za iseljenje. Otpor Mađara mobilizaciji bio je za partizane veliko iznenađenje. Na molbe Mađara za iseljenje partizani su rekli da oni sami mogu otići, ali da ništa ne smiju uzeti sa sobom, jer da su oni pripadnici partizanima neprijateljske zemlje.<sup>16</sup> Primjerno je postupak protjerivanja proveden u Pupelici od Bjelovarskog odreda i od jednog bataljuna brigade »Matije Gupca« potkraj kolovoza 1944. godine. Partizani su najprije poslali Mađarima pozive za vojsku, a kada su se na dvadeset poslanih poziva javila samo dvojica, a i ta su dva drugi dan pobjegla, protjerane su obitelji. Na ovaj postupak 27. kolovoza došla je delegacija od 150 Mađara, te su predložili da će pomagati »borbu« ekonomski najviše što mogu, te Ivo Lalić piše Oblasnom komitetu za zagrebačku oblast da će »terete narodno oslobodilačke borbe prenesti više na njih, nego je to do sada bilo, tako da ćemo od njih tražiti i blago i žito.«<sup>17</sup> Međutim, čini se, da je kod desnoga partizanskoga krila prevladalo mišljenje da oni Mađari koji ne uđu u redove partizana moraju ostaviti ovo područje, jer da su neopredijeljeni »nepouzdan« element, a bilo je i drugih razloga. To je najbolje obrazložio Ivan Božičević iz Oblasnoga komiteta KPH zagrebačke oblasti, koji piše 30. kolovoza 1944. Okružnom komitetu KPH Bjelovar: »Primili smo Vaš izvještaj o neuspjehu kod mobilizacije Mađara u NOV i o njihovoj intervenciji. Nije nam poznato što ste s njima riješili nakon njihove druge intervencije. Naše je stanovište da se Mađjare mora bezuvjetno mobilizirati u NOV, pogotovo pošto su Hrvati i Srbi upravo sa tog dijela Bjelovarskog kotara, na kojem žive Mađjari, skoro potpuno mobilizirani. Nikakvih opravdanja Mađjari nemogu imati da ne idu u NOV, jer su im odlukama ZAVNOH-a zagarantirana manjinska prava i oni su dužni, ako žele živjeti u slobodnoj demokratskoj Hrvatskoj i uživati tekovine Oslobodilačke borbe, da se za tu slobodu i bore, a osim toga postoji dosta veliko neraspoloženje kod mobiliziranih Hrvata i Srba prema Mađjarima, odnosno prema njihovom odbijanju da idu u NOV. Njihovo neodazivanje u NOV može imati za posljedicu dezerterstvo Hrvata i Srba iz XXXII Divizije i ostalih jedinica.« Božičević navodi i razloge zbog kojih Mađari moraju promijeniti svoje ponašanje. On piše: »Poznato je, da se veliki dio Mađjara, uza sva naša nastojanja i ubjeđivanja, kroz sve vrijeme ove borbe prilično neprijateljski

<sup>15</sup> Isto, 99/4552–14.VIII.1944.

<sup>16</sup> Isto, 99/4557–14.VIII.1944. i 99/4610–23.IX.1944.

<sup>17</sup> Isto, 98/4578–30.VIII.1944. i 99/4758–30.VIII.1944.

odnosio prema NOB-i, da su se dobrim dijelom vezali uz tajnu fašističku mađarsku organizaciju i gajili težnju, da mađarska vojska okupira sjeverni dio Hrvatske isto onako kao što je okupirala i Medjmurje.« Božičević savjetuje da se s Mađarima najprije razgovara i da ih se onda pismenim putem pozove da stupe u narodnooslobodilačku vojsku. Zatim treba izabrati »deset najneprijateljskijih raspoloženih« obitelji, u prvom redu onih koji nekoga od porodice imaju u neprijateljskoj vojsci« te ih protjerati. Zatim, ako i nakon toga pružaju otpor mobilizaciji treba produžiti s konfiskacijom i istjerivanjem. Izuzeti samo one koji »eventualno imaju nekoga u partizanima«.<sup>18</sup>

Akcija je dobila široke razmjere i izgleda da je poticana s više strana, te da je istodobno izvršeno i protjerivanje i mobiliziranje i uvjeravanje. U nju je bio uključen i Štab X. korpusa i komanda bjelovarskog područja, te se radilo o vrlo važnoj akciji, koja je, po mišljenju partizana-komunista, morala dati rezultate.

Partizane je iznenadio velik broj mađarskih obitelji koji su se sami prijavili da bi se iselili, videći da im na ovim prostorima nema života. Međutim na put nisu kretali, jer su još uvijek oklijevali da odu bez igdje ičega, to više što je na ovaj teren došao Franjo Gaži (1900.–1964.), jedan od prvaka Mačekove Hrvatske seljačke stranke koji se među prvima opredijelio za partizane, postavši i član ZAVNOH-a, a kasnije i potpredsjednik vlade, a koji je znao što za seljaka znači njegovo imanje od kojega i za koje živi. On je odgovarao Mađare od iseljavanja, te je, zalažući se za umjereniju liniju članovima Okružnoga komiteta KPH za Bjelovar rekao »neka paze što rade«, jer da je i među Hrvatima i Srbima nastao nemir da će se i njihove obitelji protjerivati ako ne idu u partizane.<sup>19</sup>

Vrlo je neugodno odjeknuo među Mađarima slučaj Mađara Eugena Keserice iz Bobinca. On je htio s ostalim Mađarima iz Velike Pisanice otići u Mađarsku da ne mora u partizane. Htio je povesti i stvari, ali to komanda mjesta nije dopustila, a on je pak rekao da će radije sve spaliti nego da čitavu svoju muku ostavi partizanima. Bio je na to zatvoren, ali je pobjegao udarivši pri tome stražara koji ga je čuvao. Ponovno uhvaćen bio je zatvoren kod OZNE no i odatle je htio pobjeći te je započeo kopati zid zatvora. OZNA ga je na to iz Pisanice poslala na Vojni sud u Čazmu predlažući kaznu od šest mjeseci prisilnog rada. No OZNA iz Moslavine tražila je javnu likvidaciju. U sudskom odsjeku komande bjelovarskog područja nastalo je razmimoilaženje kako da se Keserica osudi, s obzirom na nacionalno i socijalno previranje u Pisanici, te je većina bila za blažu osudu, pa je tako i suden. Međutim on je »poslije ponovno pokušao bjegstvo te je bio predveden pred sud i suden na smrt, a smrtna kazna je onda i izvršena.<sup>20</sup> Oklijevanje da se već prvi put osudi Keserica na smrt, i tako primjerno pokaže razriješi problem oklijevanja, bilo je od viših partizanskih vlasti nepovoljno ocijenjeno. Dakako, poslije toga nitko se više ni od civilnih ni od vojnih partizanskih vlasti nije usudio držati stranu Mađarima. Oni su poslužili kao žrtveni jarac i stradali su više nego drugi, jer su bili sami i nezaštićeni s bilo koje strane.

<sup>18</sup> Isto, 98/4578–30.VIII.1944. i 99/4610–23.IX.1944.

<sup>19</sup> Isto, 99/4610–23.IX.1944.

<sup>20</sup> Isto, 99/4612–24.IX.1944.

Mađari su se pripremali za odlazak, imovina im je konfiscirana, a radi preuzimanja njihovih imanja došao je na ovo područje i zamjenik komandanta X. korpusa i još nekoliko rukovodioca.<sup>21</sup> Očuvan je popis s imenima 17 mađarskih obitelji koje su napustile Bedenik, Lasovac i Veliku Pisanicu, a ovaj je dokument 1. listopada 1944. potpisao Tomo Lalić iz Kotarskog komiteta KPH Bjelovar (tabela 1). Iz popisa se vidi da se nije radilo o bogatim seljacima i da ni jedan nije imao niti 15 jutara zemlje.

Pored toga iz Puplece su pozvani u vojsku pobjegli u Mađarsku Mato Kolarević, Imbro Kolarević, Josip Kolarević, Josip Šerkezi, Imbra Šerfezi, Pišta Franjo, Franjo Szabo, Franjo Krajcar, Imbro Cervek i Stevo Cervek. Selo Lasovac su iz istog razloga napustili Vendel Lopoša, Karle Katuš, Josip Ferencić, Joži Tot, Pišta Tot, Djuro Družin, Janoš Gibičar, Vendel Straser, Pišta Straser, Imbro Martinac, Pišta Martinac, Rudi Haban, Stevo Barbir, Franjo Družin.<sup>22</sup> Iz dokumenta se ne vidi jesu li i obitelji odbjeglih protjerane, ali vjerojatno je to učinjeno jer je konfiscirano dosta imanja.

Tabela 1.

Prognani Mađari iz bjelovarskoga kotara 1944. godine\*

Ime i prezime	Mjesto	Broj članova obitelji	Zemlja u vlasništvu (u jutrima)
Toth Josip	Bedenik	8	8
Farkaš Bodi	Bedenik	4	9
Farkaš Stevo	Bedenik	3	5
Tober Bolto	Bedenik	2	7
Madjor Ernest	Bedenik	4	11
Toth Stjepan	Bedenik	3	5
Rengel Gezo	Lasovac	6	12
Rengel Imbro	Lasovac	8	7
Rengel Franjo	Lasovac	2	8
Gibičar Stjepan	Lasovac	7	11
Čolik Stevo	Lasovac	6	10
Ferencić Imbro	Lasovac	5	4
Karlović Janoš	Lasovac	8	11
Sakač Janoš	Lasovac	4	13
Ferencić Ivan	Lasovac	5	3
Gambor Ivan	Lasovac	12	13
Toth Josip	Vel. Pisanica	6	10
<b>U k u p n o</b>		<b>93</b>	<b>146</b>

\* Arhiv Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu. Fond Komunistička partija, kut. 99/4619–1. X. 1944.

<sup>21</sup> Isto, 99/4607–22.IX.1944. i 99/4613–25.IX.1944.

<sup>22</sup> Isto, 101/4790–4.X.1944.

## 5.

Postoji pretpostavka da mnogi od onih koji su krenuli prema Mađarskoj nisu ni stigli na odredišta, već su završili u Bjelovaru, Zagrebu i drugim većim mjestima Hrvatske, jer se u Mađarsku jednostavno nije moglo ući zbog ratnih sukoba, a spomenuti Mađari bili su pored toga državljani Hrvatske, kako su odlučili još davne 1922. godine odbivši optiranje u Mađarsku. Neki su vjerojatno stradali i u proljeće 1945. u bijegu prema zapadu, jer to je bila prava seoba naroda.<sup>23</sup> Protjerivanje Mađara i konfisciranje njihovih imanja nastavilo se je i dalje ako se pozivima u partizane nisu odazvali, a oni koji su se odlučili ostati nisu se više usudili protiviti pozivima. No i tu je bilo velikih problema jer su ne samo ratne operacije postale vrlo virulentne u ovom nizinskom području, već je i problem jesenske sjetve sve više zabrinjavao partizane, jer na području srijemske fronta nije se ništa sijalo, a na jugu Hrvatske u popaljenijim i devastiranim selima bilo je još teže, te je prehrana i vojske i naroda ovisila o urodu sjeverozapadne Hrvatske. Problemi obrade konfisciranih i vakantnih zemljišta bili su doista veliki. Na sjednici Okružnoga komiteta KPH za Bjelovar 3. studenoga 1944. Marijan Jambrešić (Čanda) rekao je kako smatra da konfiskacija nije uspješna metoda za mobilizaciju, ali i da je učvršćenje partizana u Podravini ovisno upravo o uspjehu mobilizacije, jer je to antifašistički proces, te da se samo na taj način propagandom u partizanskim jedinicama može utjecati na smanjivanje straha seljaka pred komunizmom o kojemu su im vijesti donijeli povratnici s ruskih fronta poslije Prvoga svjetskog rata, i kojeg su se seljaci panično bojali.<sup>24</sup> Manipulacija s mađarskom zemljom postala je jedno od najosjetljivijih pitanja na bjelovarskom području. Tražilo se, da se s oduzetom imovinom postupa u interesu naroda, a u praksi je dolazilo do neodgovornog ponašanja nekih partizansko-komunističkih struktura, pa je bilo i istraga i kritike u vrijeme poduzimanja jesenskih sjetvenih radova.<sup>25</sup>

Ponašanje Mađara izmijenilo se posve nakon objavljivanja odluke ZAVNOH-a da se iz zemlje ne mogu iseliti muškarci između 16 i 50 godina, već da se moraju uputiti u radne logore radi obrade zemlje i obavljanja drugih potrebnih radova. Tomo Lalić iz Kotarskoga komiteta KPH Bjelovara piše 28. studenoga 1944. Okružnom komitetu: »Nakon odluke koja je donešena po odobrenju ZAVNOH-a o Mađarima, svi Mađari koji se nisu krenuli do danas od svojih kuća, i koji nisu potpisali izjave da se odriču svog imetka u korist naše države, odustali su od selenja za Mađarsku, i već su se mnogi izjasnili, koji su sposobni za vojsku, da su voljni da stupe u N(arodno) O(slobodilačku) V(ojsku), samo nek se ih ne tjera u Radne logore«. ZAVNOH-ova odluka učinila je potpunu prekretnicu u odnosu Mađara prema antifašističkom pokretu, jer su radije išli u partizanske jedinice nego u radne

<sup>23</sup> Isto, 99/4602–19.IX.1944.

<sup>24</sup> Isto, 99/4657–3.XI.1944.

<sup>25</sup> Partija prigovara da se je predsjednik Okružne jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Tomo Čiković ponašao neodgovorno prema »imovini iseljenih Mađara«, pa da je došlo i do grabeža, što je narod kritizirao (AISP, KP, 99/4637–21.X.1944).



logore, gdje je vladala glad i gdje su radili najteže poslove. Iz ovog dopisa se vidi da je i 27. studenoga bila prema Mađarskoj upućena jedna skupina Mađara, ali zbog ZAVNOH-ove odluke dopuštalo se da u Mađarsku prijeđu – dakako, ako mogu – samo članovi obitelji, a ne i radno sposobni muškarci. Čitamo dalje u istom dopisu da se »...nije moglo muškarce od 16 do 50 god(ina) odvojiti od žena i djece, jer su se žene i djeca lovili za svoje očeve i braću koji su trebali da se upute u radne bataljone, te smo ih zajednički morali uputiti u Komandu Bjelovarskog Područja. Svi ti Mađjari, kad su bili odvojeni i kad su saznali da nemogu muškarci od 16 do 50 god(ina) preći u Mađjarsku, odmah su počeli izjavljivati, da neka ih pustimo kući natrag, da će svi koji su sposobni stupiti u redove naše vojske.«<sup>26</sup> Na taj se je način odnos mađarske manjine na bjelovarskom području razriješio sam od sebe. Obitelj, kao najniža, ali i najjača ljuška bila je presudna za ponašanje Mađara, ali je za mnoge to bilo već prekasno.

Naime, Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije je 21. studenoga 1944. donijelo odluku o konfiskaciji seljačkih imanja svih Nijemaca, ali se to automatski protegnulo po uzancama Prvog svjetskog rata i na Mađare, dakako uz nešto mekaniji odnos. Na sastanku Okružnoga komiteta KPH Bjelovara 21. prosinca 1944. zaključeno je pod točkom 2. da »treba iseliti porodice onih Mađara od kojih je jedan ili više članova iselio u Mađarsku u vrijeme kada smo mi pristupili rješavanju mađarskog pitanja, a na svom imanju ostavio neke članove svojih porodica, uglavnom starce.« Ujedno je zaključeno da »ovom zadatku treba pristupiti čim to budu vojničke prilike dozvoljavale, a do tog vremena izvršiti sve pripreme.«<sup>27</sup> Ova odluka značila je iseljenje obitelji prebjega čija smo imena ranije barem fragmentarno naveli, ona je bila nepravedna, protivna demokratskim metodama i slobodi.

U prosincu 1944. Crvena armija izbija na Dunav kod Budimpešte i započinju ogorčene borbe na cijeloj liniji, s time da Nijemci uz pomoć kozačkih jedinica pokušavaju osigurati svoje povlačenje iz Grčke, te držati srijemsku frontu na liniji Virovitica – jug. Njemačko-kozačke i domobranske jedinice krstare bjelovarskim područjem, pa je to dovelo do velikog zbjega partizana s obiteljima u okolice Sombora i Subotice, dakako, prijelazom preko mađarskog teritorija i izlaskom u Mađarsku preko Drave na potezu Ferdinandovac – Barcs.

U stalnim prijelazima sela u okolici Bjelovara iz jednih ruku u druge bilo je teško preživjeti i opstati. Partizani su u pravilu u selu noću, a domobrani, Nijemci i Čerkezi danju. To je svačiji, poluoslobodeni, odnosno neoslobodeni teritorij u kojem je cijena ljudskog života vrlo mala, a oslabljena i demoralizirana Pavelićeva vlast čini masu pogrešaka koje otklanjaju narod od suradnje. U tim su prilikama partizani-komunisti uspjeli ostvariti ono što su zaključili na sastanku partije Kotarskoga komiteta Bjelovara još 26. kolovoza 1944. Tada je pod točkom 14. zaključeno da se trebaju formirati odbori Narodno-

<sup>26</sup> Isto, 101/4792–28.XI.1944.

<sup>27</sup> Isto, 100/4698–21.XII.1944.

oslobodilačke fronte za općine Veliku Pisanicu, Severin i Novu Raču, a pod točkom 16. da »kod Mađara treba razbiti njihove organizacije kako bi se široke mase Mađara izbile ispod uticaja njihovih vodja«. <sup>28</sup> Izmučeni, osiromašeni stalnim oduzimanjem svojih zaliha, Mađari koji su se odlučili ostati na ovim prostorima, u svojim domovima, skloni su suradnji. Oni sada ulaze u organe JNOF-a, pa čak i u redove Komunističke partije, pa je tako u općini Velika Pisanica osnovano čak pet partijskih jedinica, i to u Velikoj Pisanici, Bačkovici, Bedeničkoj, Ribnjačkoj i Čadjavcu. Nije moguće da je ovako velika koncentracija partijskih jedinica zasnovana na zahtjev odozdo. Ona je bila kontrola cijelog života i sustava organiziranja rada i poslovanja, administracija vojna i civilna, ona je bila moć. Zajedničkim radom Komunističke partije i brojnih narodnooslobodilačkih odbora, preko kojih se rekvirira blago i skuplja ušur od vršalica i mlinova, sve je kontrolirano. Nisu mimoidene ni žene, koje se privlači demagoškim pričama o njihovoj ravnopravnosti na sastancima Antifašističke fronte žena, pa su u studenome održane općinske konferencije žena u Severinu, Rači i Velikoj Pisanici uz istodobna zaduženja žena da se brinu za odijevanje i prehranu partizanskih jedinica. <sup>29</sup>

Međutim, ovo područje je u veljači zahvaćeno velikim ratnim operacijama koje prestaju tek u travnju kada kreće kolona izbjeglica prema slovenskoj granici, a u svibnju ovo kretanje dobiva povratni smjer, ali sa strahovitim posljedicama za sudionike kolona. Partizani koji operiraju u ožujku i travnju 1945. godine s Babić brda i često dolaze u područje Velike Pisanice sve su zahtjevniji, a Mađari imaju sve manje materijalnih dobara koje mogu ponuditi. <sup>30</sup> Mnogi seljaci koji su priznavali Pavelićevu vlast kao legitimnu vlast hrvatskog naroda u Hrvatskoj, zbog suradnje s njom odlučuju se na bijeg zajedno s Nijemcima i domobranima. Da je bijeg s bjelovarskog područja bio dosta masovan pokazuju površine napuštene zemlje, iako ne raspoložem podacima o čijoj se zemlji radilo. Bilo je vjerojatno zemlje raznolikih vlasnika. Naime, u proljeće 1945. zasijano je od oko 4.000 jutara napuštene zemlje u okrugu samo 70 jutara. Domaći seljaci nisu htjeli uzimati u napolicu napuštenu zemlju svojih susjeda, očekujući da se oni vrate, te su odbijali obrađivanje te zemlje. <sup>31</sup> Problemi oko obrade ove zemlje bili su takovi da se ni uz najveće zalaganje antifašističkih organizacija ova zemlja nije uspjela obraditi. To ujedno upućuje i na masovan otpor naroda počecima kolektivizacije, koja je započela upravo traženjima da se obradi sva napuštena zemlja. <sup>32</sup> Zbog rekvizicije, konfiskacija, obaveznog otkupa ne samo viškova već i onog što je seljaku trebalo za vođenje gospodarstva, svi seljaci su se našli u nezavidnoj situaciji da su muku mučili kako da prežive od rada na svojoj zemlji.

<sup>28</sup> Isto, 101/4789–26.VIII.1944.

<sup>29</sup> U partijsku organizaciju Pisanice ušao je Imbro Gebik, koji je i predsjednik narodnooslobodilačkog odbora, i Ivo Njari (Isto, 100/4717–27.I.1945.).

<sup>30</sup> Isto, 100/4739–3.III.1945.)

<sup>31</sup> Isto, 100/4754–2.IV.1945. Zapisnik sastanka Okružnoga komiteta od 2. travnja 1945.

<sup>32</sup> Isto, 100/4759–12.IV.1945.

## 6.

Mađari su, kao i Nijemci bili u Hrvatskoj narodna manjina, ali oni su ova-  
mo došli u vremenu kada su bili većinski narodi. Mađari su se našli tijekom  
Drugoga svjetskog rata u teškoj situaciji. U Mađarskoj su vlast preuzeli Nijem-  
ci, a i Rusi kucaju na istočna vrata Mađarske. Mađari u Hrvatskoj ostali su bez  
ikakove zaštite iz svoje matične zemlje. Zbog njihove ekonomske snage oni  
postaju zanimljivi 1944. i Pavelićevoj vlasti i njemačkim fašistima, ali i par-  
tisanima-komunistima koji klasnom diktaturom započinju »etničko čišćenje«  
onih koji odbijaju potpunu suradnju. I jedni i drugi i treći traže od Mađara sve,  
te da ne samo materijalnim dobrima već i krvlju plate pravo da žive na svojim  
posjedima i u svojim domovima. Velika većina Mađara nije bila pripravna ni  
spremna da se opredijeli za bilo koju stranu u ratu, pa su pokušali odugo-  
vlačenjem u očekivanju ishoda izmijeniti partijske odluke o njihovom iseljenju,  
ali su na kraju bili suočeni s tako jakim pritiskom da se je većina morala  
pokoriti. Mislim da mogu slobodno ustvrditi da su Mađari koji su ostali u  
Hrvatskoj prošli veliku Golgotu, koja je dovela do potpune negacije njihove  
narodnosti pa je klasna diktatura svemoćnošću Komunističke partije dovela do  
gotovo potpunog njihovog iščeznuća na našim prostorima. Cseres Tibor je u  
nedavnom predgovoru hrvatskog prijevoda svoje knjige »Krvna osveta u Bač-  
koj« napisao: »U suživotu, kao i u životu susjednih naroda postoje povijesni  
dogadaji koji se ne mogu i ne smiju izbrisati iz sjećanja. Grijesi etnocida  
(istrebljenja nacija) i genocida (istrebljenja naroda) svakako su takvi postupci  
u životu – smrti naroda koje treba sačuvati od zaborava.«<sup>33</sup> Ovaj rad je jedan  
mali pokušaj obrade jednog malog segmenta ovih zbivanja, značajan stoga što  
se ovi mađarski seljaci nisu ponašali nadmoćno poput Volksdeutschera, već,  
naprotiv, skromno, spremni na suradnju.

Nije bilo ni mudro ni pametno ovako postupati prema Mađarima, koji su  
odlučili poslije 1918. ostati u našoj zemlji, jer su to i tako već bili provjereni  
elementi, nebuntovni i skloni da samo gledaju svoja imanja i svoj posao.  
Njihovim protjerivanjem ili odlaskom rušeni su svi, toliko stoljeća mukotrpno  
građeni i još jedva se držeći mostovi prijateljstva dvaju susjednih naroda,  
njegovanja zajedničkih interesa kojih je zbog srodnosti osnovnoga poljopriv-  
rednog rada bilo mnogo. Suživot s Mađarima obogaćivao je i život svih koji su  
na tom prostoru živjeli. To veliko bogatstvo izašlo je iz Prvog a pogotovo iz  
Drugoga svjetskog rata dosta okrnjeno, osiromašeno i ugroženo, a današnji  
broj Mađara na bjelovarskom području pokazuje da ih gotovo više i nema.  
Trebalo je zažaliti, zabilježiti i uznastojati da se nanovo izgrade mostovi po-  
vjerenja, da se probude sjećanja kako ona loša, tako i ona dobra i da se nešto  
učini na ponovnom upoznavanju dvaju susjednih naroda koji su osamstotina  
godina živjeli u najužoj vezi sve do 1918. kada je započeo proces odvajanja,  
odjednom, naglo i besprimjerno u povijesti Europe.

<sup>33</sup> Cseres Tibor, n. dj., str. 7. Sadržaj knjige vezan je uz nasilnu smrt 40.000 Mađara u Bačkoj.

## SUMMARY

### EXPULSION OF HUNGARIANS FROM THE BJELOVAR REGION IN 1944

Once a strong group, the Hungarians are now relatively small minority in Croatia. Their absence is particularly noticeable in the Bjelovar region, where they once lived mixed with Croatian, Serbian, and German communities. The partisans conditioned their remaining in that region with their joining of the partisan movement. Since the Hungarians did not feel that the partisan cause was theirs, they were expelled from the Bjelovar region. This was another tabu theme of historiography; hence, this article represents the first attempt at its exploration.